

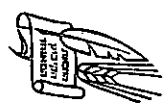
1618382

משה מוסקונו

מכתבים מן המדבר

מחזורת שניה

מחזורת שניה
134-1

החברות הכללית של הוועדים העבריים בארץ-ישראל
הוצאת הקיבוץ המאוחד • תשפ"ה

גוראל רומל. והוא נכב לי פתק ביו הלשון: "גא לחם לקורפורל הזה
חכית קטנה יקני. וחתיים — רומל. החיבתי לפני הקצין המיוסטי, הוא
אינו יודע קרוא. שאלי מה כתוב בפתקה, אמרת לי שזו שלוחה מהגנרל
מונטגומרי. קיבלנו ביראת-כבוד, העמיסו לי חבית-יין קטנה לחוץ
המכונית... בדרך שתינו "לחיים" והרבינו לצחוק.

ביג שנט חשי"ג (א 201)

ילדתי שלי, הנפלאה!

הנה קבלתי את מכתבך ופרד בתוכו. וכיוון שזייתי מאושר במכתב
וזכרת שזכרת לשלוח לי, חשבת: במה אופי לצמחתי לך חזרת עליה
ברצתי דעיון סוב: אכתוב לך מכתב, תכרי, תחזיל ש. יצייר בשוליים
את תוכנו, ואם אם ימצא המכתב חן בעיניך, תרי שתייכת את, כמותי
להודות לצייר.

את כותבת לי שבדירי כמעז פרץ זאב, גם לירי-עמנו פרץ הזאב.
ואתנו, החיילים מארץ-ישראל שבכאן, מאזשרים להשתתף בציד הזאבים,
זמכים בהם בהצלחה. הנה נפלה טריפולי לדינו, ובה, ליד טריפולי, הו
תיה מונח-דייכוני גדול של אלפי יהודים מלוב, הם שוחררי, ועמה
מתכים הם וגם אנג, לסרטיפיקטים שיבואו מן הארץ למען אחים אומד
ללים אלה. אילו שמעית בהי, את אשר הם מספרים, מה עוללי להם
חיות-המטרף הנאציית, היה בוודאי סנופדך רוער כמו אז, כשנפרדת ממני...
נורא לשמוע. אבל נורא מזה לחיות את היסורים הגדולים שעברו על
ראשם.

טריפולי היא עיר-הגמל הגדולה של איטליה בלוב, קרניקת וטרי-
פוליסניה, ועם כיבושה, שוב אין לאיטליה כל דריסת-רגל באפריקה.
הם נכנסו לבאן לפני הרבה שנים, וברם ואש השתלטו על הארץ, גירשו
את המיוסטים, חושבי המקום, עקרו אותם מאדמוניהם והקימו פה משקים
חקלאיים לבני עצמם. כעת הכל עזוב. האיכרים האיטלקיים ברחו עזר
לפני בניסתנו הגנה. הם פחדו מפני נקמת המיוסטים והסתלקו. ואתנו
עזובים בכפרים ובהוות שהם נשים להפליא. אבל כולם עזובים מיוש-
ביהם, והידועת את, בהי, מי הוא שתוליד שולל את בני העם האיטלקי?
זה המנהיג שלהם, בניטו מוסוליני, על כל בית, על כל קיר של רפת,
על כל גדר, תודת שמו באותיות גדולות: "הוציאו המלה וצאו באר-
טלקית פירוש — מנהיג. גם לנו יש מנהיגים הנעצים עלינו. אבל
לעולם לא נכתוב את שמם על הקירות. כך הוא טעמם של הפאשיסטים

מנת חלקי היחה הרגשת אולת-יר, מרידת ומכוכה, ופתאום צמחו לו
כנפים. אחי פאשיזם דקוב, שנמליו וגבולותיו שימשו מעבר ועידוד
לכנופות פורעות בנה, שהיה קונכסיס נגדנו ונגד מפעלנו, הנה הוא
מתפורר ליעינינו. עם נפילת טריפולי מתבקש איזה סיכום. אולם הלא
אינו נוהג לסיכומים. הלא כלה להחזקה.

וגם עכשיו בעצם תרועת הנצחון, יש ואמה תורק שיניים. פעלנו שלנו
כמערכה נידון ל"קול דממה דקה". הם מלחוכיך! השתפתונו אני מובלעת
ברמיה, תושקות במסנו. ויש שמשתכחות נוגות יותר מאלו נוקבות בלב
ומציקות. שוחררו קהילות ישראל מירי האויב. היינתן לישוב העברי
להישיט יד-אחיים, להיפגש פנים אל פנים, למחוז-הילעה-משפטי-ישראלי
אמלל ופצוץ? התוכל להגיע לילד הגולה, עשוקי הילדות, ה"אחיות"
מאירי-ישראל ולהרשע פצעי הנף והנפש? מי יודע? ומחשבות כבודת
מאלו אופפת את הלב: אם יבוא הדבר שאנו כה נכספים אליו, ונבקיע
לאירופה וניפגש עם השאריות הודיות — מה אז? אנהג, הן רק חיילים
אנו. את המעט שיש בידינו לעשות — עשה נעשה, אולם תביה, התושטנה
ורועותיו המפוערות, המצילות — ובעוד מועד!

ערכנו ביהודיה מגביה לקור-הצלת-ילדים, ואספנו קרוב ל-500 לירות.
כך גם אספנו בין אנשי כמה לירות למשפחה יהודית רעבה ללחם.
האב רצה לפתוח סנדלריה קטנה ואין לו כמה לקנות עזר. התחילה סירב
לקבל את הכסף וכשנחנצה לבסוף הודיע, שבמדת הלוואה בלבד
יקבלנה. לו ראות כמה אושר הבאתי למשפחה, יש שם ילדה בגיל של
דבורה-לה, והיא נשקתני בידי לאות תודה. נשיקה זו אני נושא על ידי
כמליע. במסעותי הנעתי בימים אלה לעיר יפת אחת השוכנת על שפת-
הים. נסעתי במטונית-מטה עם קפטן חבר. ירדנו מן ההרים לעיר החוף,
ובתיה לבנים וריקים, אין לך מושג איזה מועקה מטילה בלב עיר ריקה
מאדם. נכנסנו לאחד הבתים, הולקנו במטבח פזית ממולאה חל-טבול-
בבנויל, הרחחנו מה, טיגנו בשר על צלחת פה, בחוץ נהם הים, השתוללה
סופה וגשם טפח בהלונות, ואני ישבנו ליד האש וסעדנו לבנו.

למחרת יצאת עם שחר, ובדרך חקף אותנו הגשם, הכביש, חלק ומסוכן.
עברתי שנית את כל שטחי ההתישבות האיטלקית, ביקרנו שרידי עיר
גדולה ועתיקת יומין מימי קארטאגנה מקישים, בתים וחומות עיר, שם
החלטנו אני והקפטן, שלאחד המלחמה נביא לכאן את משפחותינו, למען
יראו גם הם, את היופי הזה. בקרבת השרידים בני יקב איטלקי גדול.
על הילק שומרים חיילים סינוסים, חושבי לוב שבצבא הכריטי. ידענו
כי לא נקבל יין בלי רשייה. הצעתי לקפטן שיכתוב פתקה באנגלית בשם

טל קיים?" — ופחד ללבב אחי. עוד היום נושבת מאמתן הדלתות אימת-
מותי נכנסתי למשרד ותחלתו לחטט בארזות. והנה עבר מי ליד
תלת והציץ פנימה פניתי לדאות: נעדה בגיל שמונה-עשרה, יפהפיה,
עמדת נכעמת בולת. באמת הזדף-עיני, בעוד אני סוקר אותה מופתע
ומוקסם מיפיה, עמדה היא כמטומרת למקומה, והביטה בי כתבט אפור
אל נחש המרים ראשו ומישיר עיניו מול עיני קרבנו. השתיקה הזפרעה
לקול-אשה צרתי: "שרינה, אי שרינה, והגנקה?" שאלתיה: "הרדיה
את?" גענעה ראשה לאת הן אמרתי: "שלים לך, שרינה! אנא יהוי,
מבני עמנו?" על פניה הנבטתים זרחה כתיצחק. אולם בו ברנה, כסופה,
הנצת אשה כבת חמישים, פרוצת שערי עמדה ביני ובין הנצרת, עיניה
בדקו ויקי שגועז וצדחה בקול היסטרתי: "אללת-לדך!—דך!—דך!"

והוסיפה לצווחות בקול-פחדים, כדי להזעיק, כנראה, את השכנים עמדתו
כהולוס-רעם. אנא — יהודי? ניסיתי לשדלה, מפני עמנו? ללא הועיל.
היא הוסיפה לצווח ועיניה הילכו עלי אימה. מבוישי עקדתי ממקומי
ונסתלקתי.

בפנת היסמטה עמד הנער החרודי שהתחה אותי לכאן, הנעתי אליו
ועמדתו לידו שותק ומאויז להל הצעקות שעוד רדפו אחריי. הנעי השפיל
עיניו לקרקע ואמר: "אל תכעס, וייל, על האשה הזאת. מסכנה היא.
באמת מסכנה, היי לה שתי בנות האומות. האחת, שרינה — והשניה
ויקטוריה. בבית הנדזל הזה — והנביע על בית קומות נמוך — גר
הקצינים המרמנים והם לקחו את ויקטוריה. עד חצי הלילה צעקה. כל הדוהב
בלילה את הצעקות של ויקטוריה. עד חצי הלילה צעקה. כל הדוהב
החרודי שמע. אבל מה רכלו לעשות? מן הצעקות האלה השתגעו אמה
של ויקטוריה ושרינה. והם, הרשעים, לקחו את ויקטוריה למתנה שלהם,
על יד טובדוק, ודי. יהודי מרדנה שהיה במתנה-עבודה על יד טובדוק
סיפר אחר כך שהם קברו אותה שם. אמה של שרינה פוחדת מפני כל
חייל. היא רואת חייל והיא חושבת: באן לקחת את שרינה. אפילו
לחיילים עבריים מבני עמנו אינה מאמינה, מפני שהם לובשים בגדים
דומים לבגדים של הרשעים". גמר הנער את דבריו, תלה בי את עיניו
שנשקפה מהן תבונה-חיים עמוקה וחונה-וקנים והסיף חרש: "אמה
לא כועס על המסכנה, נכון לא כועס?" פרעתי בכפ-ידי את שערתיו
של מליק-ישראל זה, ובמרוני עמד משתו כאבן...

לא חזרתי למשרד, כדי לקחת את גל-הנצרות שהכינתי שם. קולה
של האם החרודיה עוד ליוות אותי כסיים באחתה הזדמנות גם נדע לל
שכמה וכמה בנות נשים נלקחו לזנות על-ידי הקצינים המרמנים.

והנאצים הארוריים. ועכשיו אנו מהלכים על הארמה הזו בהרגשת אושר.
אכל כשאני עובר ורואה שטחים ומשקים עויבים נצטב בי הלב מכאב.
הרגישה אחת אינה מרפה ממני כל הזמן: לילא עצרנו בהם באל-עליין
מי יודע אם לא כך היו נדימים, תלילה, משקיני וישובינו בארץ...
כשנו את טרפוליה, ובת-היסלנו את השליטון הנדע והמרושע של הנאצי,
שיטטים באפריקה, אבל הם מוסיפים לסגת לצפון-אפריקה, לטונים,
ובטוניס חולה צבא גרמני הנלחם בפולשים-הנותרים האמריקאיים. כעת
נוסיף נזכה בהם. אמתו מצד לוב, והאמריקאיים מהנזד השני, והצרפתים-
החופשיים מתחצף-השליטים ונסמכים לא יתנה להם. רק הים עוד נשאר להם
לביחתה. אבל בים נחכים להם המלחים בני-הצי, ואלה לא יתנו להם
להלמם על נפשם.

וואת את, בתי, שהמצב הולך וטוב? וברוסיה, חייליה הניצורים,
ובמוכם אלפי יהודים, מכים באויב בחימה שפוכה. הם עוד ינקמו בו את
נקמתם. טסאל-הגנרד, שהיתה במצור חודשים רבים, הופכת לצדים עליה. —
בית-קברות. בטסאל-הגנרד נלחמו במרמנים גם ילדים וילדות בגילך.
זהם, גיבורי טסאל-הגנרד, ולפיפי את האויב לאט לאט, רחוב אחר רחוב,
בית אחרי בית.

ולא ירחק היום ואנחנו כולנו, כל צבאות בנות-הברית, נגיע עד ברלין.
נשבענו לאירופה, נשחרר את אחינו היהודים. ואנחנו, הנאגים-העכורים,
נושאם בלבנו חלום, שסיע משם את אחינו לארץ-ישראל במסונות
שליך.

זכונתיים, וילף גשם טוף-שבט ואנחנו שוקעים קצת. בבוק. מטביב
לו ודטוב. קשה קצת, אבל מה הוא הטבל שלנו לעומת סבל אחינו
בגולה? כמותו כאפס. ואם, בתי, אם רוצה את לעזור לאבא, שקר לו
קצת ולה ברדכי קרודיה, כתבי לו מכתבים. כשמגיע ממך מכתב, בתי
שלי, נעיתה חם בלב, והחום מתפשט בכל הגוף, וזה אינו חש כבר לא
בלות ולא בקוץ.

הפעם אספר על פגישתה שתזעזעי מאוד: בחיפוש אחרי ניצני לזדפסת
עזוננו, "החייל-העברי", נקלעתי יום אחד לסמטאות העיר בנגזאי, הת-
הלכתי בהן תקדתי בין המתושבים הזוהרים למקומם של משדדי-השלטונות
האוסלקיים. ילד יהודי, שחור-עיניים ונמוכות-תן בלחיי, הולכיני לאחת
וסימטאות והצביע מרחוק על דלת מוגפת: "שם היה משרד של האצ-

10 בפברואר 1943

נוסעים היינו מבוקר עד חשכה, ולעיתים גם בחשבה עצמה, כי כל השטחים ורדעים מוקשים וסכנה לחנות בתם. רק שטחים מסוימים נוקו על ידי "המתנדבים-המלכותיים" וסמנו במיוחד לחניית שיירות, וכל עוד לא הגעת לשדה מסומן: נגזי ממוקשים" אין אתה רשאי לחנות, ועל-לך להמשיך לנוע עד למקום מסומן. רכובי של עולם! כמה מוקשים זרעו כאן הגרמנים, מלינוגים רבים, נוסע אתה ימים רצופים וקץ אין לשדות החבלה. התנובת השדות הללו הם הקברים שבצדי הדרך, שלנו ושלחם.

סוף-סוף יצאנו לשטחים אחרים. גם השמש זרחה, והמקופה תקופה אפרי-השדות-ירוקים-גמבתנים בפירותם והיית המשבר נישא ונא לאפל. משוץ נהדר. הנהו מזכיר את השדרן בארמתי הקלה בצמחייתו ובפרחיו.

ערב אחד תנינו בשטח שנוקה ממוקשים, היה ערב אביבי וכבשם. לא הרחק מאתנו נמתחה גזר-הייל ועל חוטיה תלויות פחיות קטנות עם ציורי גולגולת מחיים, סימל-אחרת לפני שדה-מוקשים. שטח זה שאנו תנינו בו, נוקה, והיה חרוץ ידוד כולו בגלגלי המכוניות ומרכב-פרחיו היה כולו למרסם. ואילו שדה-המוקשים הנודד, שדגל אדם ומכונית לא דרכו בו, היה כולו פריחה-אביב משכרת. עמודו ליד הגדול, בשתעין הנהוה משוטטת על פני השטח המרהיב, גומעים את הריח המשכר של הפרחים. המוקשים הנטמנו עור לפני המשמים ועשיו הנצו הפרחש עור יבילה להבחין בתור שפעת-הפרחה את המתכת הצהובה של המקש המרמני. הנפש התרפקה על זיו השדה הזה יצוץ להשתטח שם, להתגלגל קצת במרכב-הפרחים, כאשר אתבתי בילדותי.

צמחתי והרהרתי: הרי לך נושא חדש לפייטנים שלנו! בשדה הפרחים תמלאים אורב המוות. ביז הפרחים הוא רובץ, כמו עצור-נשימה, ואורב, כאותו נחש לטרפו. היש משהו מבצית ומעורר מחשבות נוגות לאותו מוות תחבוי ביז הפרחים התמימים? והפרחים באביבם משכרים בריחם ומפתים: קום, עסור את הגדול, דהתפרק על מרכב-המלא... מילא, פחדים, ענין של פייטנים הוא, אבל נורא היה לראות את שדות התבואה הממור-קשים. הנה תנינו בשטח משטחי טריפוליטאניה. הקיפנו סינוסים, ביי-דיוחם, ביצים. "בסוף? לא גזרני, לא בסוף, תן ביסקוייט. רוצים לאכול. מעינינוהם נובט הרעב, והמקופה, תקופת קציר כאן. משני צדדיו של הכביש שדות קמה בשלה. שאלתי את הסינוסי: — למי שדות החיטה והשעורה מסביב? ענה — לנז, ולכפר הסמוך" — מלמה אינכם קוצר ריח? שאלתי כולי תמיתה לרעב זה תניבס מן העיניים. — "הג'רמני" —

קייבלתי את מכתבו מטי-ז'בשטי, בני. רואה אני כי מצאת בכל אתר תאבולה, פעם איבדת את הפסיקים והנקודות במכתבו. הפעם לא חסרו כבר. בת חיל!

אני שמח שכבר הסירו מידך את הגבס. טוב להרגיש את היד חופשית לאחר שזוהתה כבולה זמן ארוך. נכון? פה אני פוגח עתה ילדים יהודים רבים, שהם מאשרים מאד בשל כל. ארבע שנים היו יריהם שלהם כבר-לות. לא ממש בכבלים, אולם מטיב היו שנאה, רצח והתעללות. הם היו

מסתגרים בבתי-החורים-ליאה-אמם בגטו, ומתן ניצחונם את הגרמנים והאיטלקים, ובני עמנו ניצלו, הילדים משתובבים ברחובות, צהלים וחופשיים, וכל חייל משלנו שבא לרחוב היהודי, מיד נשפלים אליו ילדים רכובים, אוחזים בידי מוכבים לטייל אמו ולהדאות לו את העיר. ירדים טובים הם לנו, הילדים, אולם גם ההורים מקבלים אותנו ברכה ובאשר. באחד הבתים התלדתי עם ילדה בת שש ושמה עליה. יפה היא ועלילה. זראתי לה את המונח והיא בקשה להיות תברתי. התסכמינו? גם ביקשה שאקחנה למעון. רוצה היא להיות בארץ-ישראל. בגענועיה לארץ היא שרה שירים עבריים משרירי הארץ. והיא מוסרת שלום לך ולחברותיך.

19 בפברואר 1943

הסענו היילים כבישים מאפדיקה. בכל תניה היו "נשפכים" חוזרה ובמשל רוגעים מספר היה מחסכה כל השטח באחזים קטנטנים. לכל שני כושים — אוחל קטן, הם היו "משתכנים" גם מתחת למכוניות. בקנאה היו מסתכלים בנו, הנהגים, כיצד אנו גרים בתוך המכונית הריקה, זמאריים את דירתנו בפנס-השמלי, הניזון מסתלולת המכונית, שעה שהם מצטופפים באחזי-גמדים, הגושם, שהדליף עלינו בימים הראשונים לצאתנו, היסב להם הרבה יסורים. הם היו מחפלים מתחת למכוניות ולא אחת קרה שהמכונית לא יכלה להיחלץ מהתעלות והבורות שחפרו ממתח לה. הדרך היחה קשה ומייגע. לרוב היחה חסומה במכוניות הענקיות מובילות הטאנקים. שולי הכביש משני הצדדים זרועים היו מוקשים שטרם פונו. לא אחת נימין לראות צלב של קבר, תקוע ממש ליד הכביש. הנהג סטה במקצת, ירד מן הכביש ונתרסק. אז אפשר היה לקבור אותו בשדה, בי כילו זרוע מקשים, לכן קברוהו ליד הכביש, סמוך לאספלט. שלט גדול תקוע כאן לידו האומר: "גחסיס ממוקש. שים לב, ונהג בתבונה!"

ליסטים ויודעים הרבה יותר ממה שנדמה לנו בפגישתה הטובה. מהם שהיו בארץ ויודעים על הבעיות שלנו. הנה כך נפגשים בצבא עולמות שונים ורחוקים.

ועוד פגישת. בכניסה לאזור פריפוליסאניה שירכב הנהג את ראשו מבעד לחלון המכונית ונמע מלאו ריאותיו אותו משכב-דלת מיוחד. אותו ריח של אדמה רוחת-לשמים, "הבט, הבט!" הורה בידי על שטחי הפלחה — "הבט!" ואילו שכני הנהג ישב בעיניים נוגות, מועך את גליון המכתב שקיבל.

בצר הכביש נראה ערבי-סינוסי מחלף אחרי המחששה ונמל מושך בה מנעמתה לקפטה מאחורי המחששה שורשי רבליה. "ראה את הקרקע. ממש ארמת השרון הקלה?" ופראום חוק מעצור-הודי. הממלכה צמודה. הנהג, רץ בשדה אל החורש. בצווחת בדהה הסינוסית, ואילו הנה החורש עמד דרוך ובעיניו אימה. החיל המאובק לא דדף אחרי הסינוסית. הפש מידו של הסינוסי את ידית המחששה, גער בגמל — וחורש. פעור-פה עמד הסינוסי והביט.

השירה נעצרה. מכונית אחר מכונית חרקה ונעצרה. כולנו השקפנו מתוך המכוניות. במכוניתו הקטנה בא נועם כולו הקצין: "למה נעצרתם?" בהגדהמשה הורה בידי לעבר הנהג החורש. הקצין בו דגניה, הבטי, הבטי, גבות עיניו שהזעיפו נתיישרו. בעגמועיים הביט אל החלם ואל החורש: "את, הביר'ו בטרוקטור שלי הייתי, לוקח' חלקה זו בשלש שעות חריש..."

הגענו לשטחי ההתיישבות של האיטלקים. הפירים לא נעזו כאן והאולוסיה לא בהדה עם הצבא הנסוג. לאחר חרשים, שלא דאיתי ילד אירופי, נעים היה לראות ילדים לבנים, אשה והינקה על הזנוחה. וככל-זאת קשה לשכות — אויבים. בשעת-הצהריים חנינו לסעור. מנגד השחרע שדה-ירקות ובתוכו עבדו בניכוש זקן, זקנה, שתי נערות וילד. עמדתו ליד הגדר הסתכלתי באדיילה זו. הזמין אותי הזמן לביתו: "בוא סניור, הרכנסו!" אולם משתו המקומם בני, טפח בפני: אויבים, ומסתלקתי.

בערב פגשתי במקום החנייה סינוסים ערביי לוב: — באו למכור ביצים וחוותה עם צמד אחד מהם ושאלתי על החטים בינם וכיו המתישבים האיטלקים. שאלתי מה אמת בשמועה שלילה-לילה מוצאים משפתה הכל בסדר". איני יודע למה אבל דבר זה עורר בי אסוציאציה על הלישה שלנו בארץ והערבים בה, ובלב זיעורה משום מה תגובת-שנאה אל הסינוסי המתחמם. החזיתי על עצמי: הן איטלקים אלה דיכאו במי

ענה — ודעו את חשדות שלנו מוקשים, אחרי הגמשים הגרילים, אחרי שאמנתו דרענו את החיטה והשעורה. אי-אפשר לקצור. פנינו לקומנדור תברליש והוא ענה שינקה. אבל כעת עוד עסוקים עם "הגד'מך" על יד חומס. בכפר ניסו לקצור. המשה פלחים נקדעו הם ושני גמלים וחמור". סיפר את הדברים לאפי, כשעיניו סוקרות-מלספת את שדות-הקמה הקודרות משפת הברכה.

וכרתי אותם לילות, כשעמדתי בעמדת-היריה בישובי. ממרחק בערו שדות ישובינו העיניים בלשו את סביבות העמדה, והתכרך פולו על לכאב אל שדות-הקמה הבערבת. בניו רבין הסינוסי חלף כאלו מבט חכמה.

וכאנתו לא ראינו, החיילים האפריקאים נחכנסו יהודי ואף אנו היינו באותו מעמד. קודם פתחנו לשרנו משירי הארץ והם נתחלבו מאד. בקשנו מהם שישירו אף הם משריהם. הסתדרו בתצ'גורן עגולה והחלו שרים שיר בקולות אחרים. מיר נכבשו הלכות לשיריהם. אינו הרמוניה? היתה זו שירת יחיד ומקולה לסיודג'ו, ומשירה עכוד לריקוד. מאנתו כף בהתלהבות והם חשו ככנות שבהשרתומונתו המשיכו ושרו כל אותו הערב. עד חצות ישבו מוקמים והקשבנו לשיריהם המופלאה, המחורה. לאחריה קם אחד מן האפריקאים ואמר לנו באנגלית: "לפני שנלך לישון אנו רוצים לשר את הזימנון שלנו. נבקשכם לקום ולחבוש את הכובעים". קמנו ושפענו בעמדה את השירה. ההמנון אינו מושך כריגל. אחד מהם קרא קדימה למשעמת כנגינה, במח מתוך מעמקי יער — ויתרם חוררים על הקדימה בשירה. ושוב הוא קורא איה פסוק כחפילה ויתרם מאהילים על העיניים בכף היד ושרים. בצקון-חפילה החזימנון שלחם.

כה שכתה לספר, כי בזמן שהמקהלה שרה, נחקר אחד משלנו, ב"י נעים-הקול, עמד לידם וקלט את נעימת השיר. ושר אותם. הם היו ניג-שום בחשאי, על בהונות הדגלים מאחורינו, מטיח אחד לפזמונו החדשני. "הוא תפס את המנגינה!" חגגו. כסיום קטע אחד, הרימו אותו האפריקאים בהתלהבות על כפיהם. מאז אנו קוראים ל"ב"י בשם האפריקאי — מפוסח.

לאחר ההימנון נחפודנו למכוניות לישון. אבל דומני, שאיש לא נרדם ביננו. ריח הפירות, רוחם השירה של האפריקאים, והעיקר, ליל האביב הזה... מאנתו לילה נרקמו בנינו וביניהם יחסי ידידות יפים. בחורים פשוטים, פרימיטיביים. היחסים בינם לבין עצמם — יפים. מהם סוציא-

כחמתי וראה את הכתובת "פלישתית" ותקע לי "שלום עליכם" הם, ומאמתו רגע כבר לא עזבני לנפשי, שמעון לוזון שמו, גלוייתי אליו והוא פתח וסיפר בעברית שוטפת על יחזרי העיר. סיפר כי שכונה זו שהיא גר בה שכונת דרנגולש נבנתה ע"י יהודים עשירים, ויהודים עניים שברו בה בתים, מפתח ההפצצות בעיר. בימי הנדמינטי, אמר, הייתה מהלכה כזו הלצה זו: "החמתי, הוא צילל אותנו מידי הגרמנים, האיטלקים ומחזי-ההתעוזה הכריזתי..."

נכנסנו לכינתי, מצאנו שם את אשתה, אוחזת ושני אחים צעירים מננה, וכן אב ואם ואחות קטנה כבת המש בשם עליוה, כל המשפחה, מחוץ לאם, מלבבת עברית רהוטה, ישבתו בכיתם שעה קצרה וחשתי איר נולדתי עלי אהבה מכל צד. עליוה הקטנה לא זזה ממני, שרדה לי שרידים ארטי-שדאליים וצוללה כל הזמן מאשר. בינתיים נתבנסו ובאו שכנים ומילאו את החדר. נדהמתי לידיעת העברית, מהביר שרוב יחזי טריפולי יודע עברית.

קשה היה לי לקום וללכת, הכסתתי לחזור בקרוב. רק אודיע לקצין שלי, כי אני מפלה אצל יהודים בעיר, ואחזתי "אולם שמעון סרב לעזוב אותי, נתלחה אלי עד למקום החנייה, אמרתי לקצין מה שאמרתי החזתי, כשנכנסנו לבית היה השולחן ערוך לסעודה והמשפחה כולה ישבה והיכתה לנו. ראיתי שכונת באת עם קהרות הבהייתני — כמו אז בכרצ'י — כל השכונות מסייעות לה, אין הם אוכלים לשובע, ופה — מכל טוב, לאחר הסעודה נתאספו ובאו שכנים, סיפרתי להם על הארץ; נתברר לי שאין הם יודעים דבר על חורבנו באירופה, סיפרתי להם מה עשו בנו הנאצים בארצות הליבוש, אך האזינו לדברים; ואחר נפתחו הלככות והם סיפרו על מה שעבר עליהם, שמעון ביקש כי נביא מחר את כל ההיילים היהודים לסעודת שבת בשכונה, אמרתי כי אנהנו ששים בחור במחלקה, אין דבר, נתקן אתכם, כל משפחה תקבל חייל".

מסיפוריהם נתברר שיהודי טריפולי עמדו להישלח למחנות-הסגר בטוניס, ורק משום שמונאגומרי הקדים בהתקפתו לא חספיקו הגרמנים לכבד את מילתם, מפיהם נודע לי לראשונה על מחנה-הריכוז של יהודי קירינאיקה בג'יז, מאתיים קילומטר בעומק המדבר חזקס מתנה-הריכוז ליהודים, שם נמרכזה שארית-המפלטה מאתם יהודים יקרים שפגשנום לפני שנה וחצי בכרצ'י, טובדוק, דרנה, כרצ'י, בנג'י ועוד, גם סופר, כי במריפולי נמצאים עתה כ-200 פליטים שוברחו ממחנה-הריכוז, בימי הגסיחה של הגרמנים, החלה בריחת למדבר, השומרים האיטלקיים ירו בכדורים, 200 נפש הובקיעו להם ודרך הגיעו לטריפולי, על יתרים אין יורעים דבר, שלשונת הכיבש הודיעו כי במחנה ג'יז יש טיפוס, ולכן

שקטנום את הטינטיים ללא רחם, הן השלטונות היו לקחים את המוכרתים של הכפרים שלא דצו להיכנע, מעלים אותם באוירונטים וזורקים אותם משם אל תוך הכפר, וככל זאמ, משחו המקומם כי, והן ברור, שאכבים אלה, מהוסרי קרקע הסטייכל באטליה, שהועברו הגה להשיכות — לא הם השלטון...

העוני מבצבץ ובולט בהתלשבות זו, רק הכניה נהדדה, ליד כל בית עומד ספסל כני ליד הקיר, לכל אורכי, מה שאנו קוראים פריסבה, לנו נר השקט הכפדי הזה המעורר באדם תעורר את הצורך לשבת לאחר עבודת ימנו, על הפריסבה, שבוהן, לוזין עיניו בשקיעה ולהפליג בהרהורים, בטונות כי על הפריסבה הללו בכפרים צמה הפולקלור, נפרד סיפורי העם, גרמס ההווי, צד לי שזה הסר אצלנו.

ואחרי-אחרון, במכתב אריך, ה, אספר על החוויות היקרות ביותר בנוסיעה זו — פגישותינו עם יהודים, בעברנו עם מכוניותינו המסומנות פנים ואחור במגיני-דודו ברחובות עיר קטנה אחת, ראינו פתאום אנשים לכשיים אירופים צועקים אלינו בהמרגשות מתוך ההמון, שלום יהודים! — אמרו, ותקענו יד זה לזה, שאלתם הראשונה הייתה: "יש לי עתונים מאריך ישראל?" היפשתי נבול במכונית, מצאתי מחתה לכרית המושב גלילי "הנה" (בעתון זה לעליה-החדשה מלמד אני בחור אחד עברית) והשטתי אותו להם, קיבל מידי אחד מהם את העתון בשעניו מבריקות, הביט על ואותיות העבריות, נשק את העתון ואמר בקול נרגש: "נקרא את זה בכיתה-הכנסת". מאחורי צפרו המכוניות ולא יכלתי לעכב עוד את השיירה, לאורך כל העיירה היחדו קריאת "שלום יהודים!" וידים היו מתנופפות בהתרגשות ובעיני אנשים בוגרים עמדו דמעות וילדים צהלו משמחה, חלף צל אחם יחד, אולם כל זה היה רק כפתיחה למה שמגענו בעיר הגדולה, זו משתובבה אני כותב הלילה את מכתבי.

עיר זו מונה עשרים אלף יהודים, החובבות שעברנו בהם המו משעון ושמחה, ה"שלום" וקריאות השמחה שפעו עלינו כגשם-היינו בחולמים, חצינו את העיר ויצאנו אל מחוצה לה, הורדנו את האפרילקאים ונשאנו לתנוה שם, אני חודתי מיד העיריה לפגוש יהודים, במפת העיר פגשתי אדם אחד, מרציב משפטים, ופניתי אליו בערביית: "היכן גרים כזו יהודים?" — ענה לי בערבית, כי "היהודים גרים ברובע היחודי", לפני הביעו תמיהה לשאלתי, חשדתי כי שיהודי הוא, אולם היססתי משאל אותו על כך, הוספתי ושאלתי בערבית: "היכן בית-הכנסת היהודי, והאם אני יכול לתתפלל שם", התעורר והאיש בשמחה: "יהודי?" ואז נתן עיניו גם

רשות מקצועית האגלים, זאבן, פעולה זו תצילה יחודים רבים מאסונות ברחובות היהודים נשאונן, פשוט, על כפיים, איזו שמחה! מכל עבר ומכל סיפה ניהכות עלינו ברכות שלום ואהבה, היה לי אותו הרגש כביים שובי לנצח ממצור טוברבקן לפני שנה וחצי.

סרטו לחתונה של שמעון לוזן, החתונה כמעט ריקה במחורה, שמעון דפק בראפה, סילק מצרפת אחרות והוציא מן המחבוא קופסתו פדח ובחזקה קופסת הקרד-הקיימת-לישראל, בעינים מבריקות מהמתגשות העמיד אותה על השולחן, פתחו את ארנקו ומילאנו במטבעות את הקופסה היקרה, שהיתה שמורה כאן במסרתים, רצינו לקנות בחתונה כמה מתנות, והוא פירב לקבל בסוף, רבת המצרכי בו עד שניאאות, כך היה הדבר בכל מקום.

במסגרת המסעדה והזמנו אוכל, החדר המה מאנשים; על השולחן כוסות ועליהן חרוט בעברית: "עברי, דבר עברית!" הסבר לנו כי עוד לפני המלחמה הזמינו יהודי טריפולי את הכוסות הללו מאיטליה, איח טיפוס של יהודים! ואחריהם, לאחר שנפגשנו עם יהודים מצרים, שבחלקה היא מתובלת ורקיה" — כמה תודה דתחנו לפנינו עם יהודים אלה, כאן קמנו מבישמים מעט, רצינו לפרוע את דמי המסעדה, ושוב סירבו לקבל בסוף, לאחר מכן הלכתי בלוויית שמעון אל האשה הפליטה מגיזר, קרובנו.

אינני יודע מה סופר לה שמעון עלי, אך אשה אופללה זו חשבה שאני "מישהו" בעל השפעה, שבידי לחשיפה, היא סיפרה מה עבר עליה ועל משפחתה זה שנהיים ימים, כחיות-יער גורשו משוברוק לדרנה ומשם לברצ'ו ומשם לכנאני, לפני עשרה חודשים היו כלואים שם ללא אוכל, ללא מים לכביסה וריכו בג'וד, עשרה חודשים היו כלואים שם ללא אוכל, ללא מים לשלישים נפש, ורחצה, בחולי ובדוהי, בצפיפות איומה, ממו שם מאה ושלישים נפש.

קודמת טריפולי עזרה ב-15 לירות אוסקליות לשבוע, שהם ב-3 גרוש לגפש, מכר את כל מה שהביאו אדם, עד חולצתם האחרונה, הגדו שקיים, אתה היו בעלה ושתי בנותיה, האחר נשארה וקרובה ללדה, ובעלה נרצח כאשר חלק מן השוטרים הסתלקו בימי הנסיגה, ברחו כל המשפחה, החלו יורדים בהם והיא המשיכה לרדף, מבלי להבחין ביצד נמקה משאר בני ביתה, משפחתה נשארה כנראה שם. — לטריפולי לא הגיעו מושאן שנת את ידי, מנשקת אותה ומבקשת רחמים: היא רוצה ללכת לגיזר, למחנה-החסג ומבקשת ממני פתקה, לכל יעצרו אותה, ברצל חלק לשם, שימנו לה רק לעבור, בטה צריכה ללדת ואיר לא תהיה על ידה בלדתה... פרץ שמעון בכפי חקו אחר שנוטה שם בבה גם בני, אף אני נתקשיתי לכיזא דמעותי, הרגעתי אותה וסיפרתי לה כי ימי הצרות עברה בי יחזירי את הפליטים לבתיהם, ואלי גם תימצא להם דרך לארץ-ישראל, וכי בנתיים

הוטל עליי הסגר, מסדכי כי נשלחו לשם אחרות, רופאים, מצרכי אוכל ורפואות, וכי מצאו שם את האנשים ללא אוכל ומים וכמובן איום, כן נמסר שהשולטנות עתידים לחזור את כל העצורים לבתיהם, אולם יהודי טריפולי, לפחות אלה שיריכרו אתם, לא ידעו דבר על גורל אחיהם.

בהיפודי מהם, בשעה מאחרות, הכסתי לשמעון כי מאו, כשנוד כלנו העירי, אבקר אצלי בחנותו, הוא הכסתי להפשישני עם אשה אחר, קרובתו, שברחה מגיזר, "היא תוכל לספר לך במפורט מה היה שם", בשעתו כתבתי למנהלות-הקבינט על גורל יהודי לוב, הנעתי במכתבי את חוכי המספרות כי ידפקו על דלתות מוסדותינו לחישי עזרה, העדב ביושבי בבית לוזן, בא שבו זהבא עתון "דבר" שקבל-סאח-העזרהים

היהודים במל, ב"דבר" פורסם אותו מכתב על גורל יהודי לוב, מכתב זה, גאמר לי, הקרא בפני עם רב בבתי-הכנסיות והיה בארי, רבות שמעתי אותו ערב, שמעתי אגודת מהלכות עלינו, על יחודתי, מהגים עכרית, שבוסן הנסיגה הגדולה הצילה מאות יהודים והיבילה אותם במכוניות הצבאיות לטוברוק ולסלוים בגבול מצרי, שהביא את ספר הכתובות בין השאר, אגדה על חייל יהודי שהיה בברצ'י, שהביא את ספר הכתובות והגירושין של קהילת טוברוק, הציל משפחה יהודית מידי חילתם שיכורים, זוכה לכלת ישיש העדה... והכל סופר באורה מופלגת ונמלצת, כדי אנשים אמללים, המעלים כל מעשה פשוט וטוב לעילת-גבורה, נוכחתי לזיעת שכל מעשה טוב שלנו, מעשה סולידריות של אחים, אינו נשכח, על מעשי אחות-אחים מחתומים ילדיהם, רבות סופר לי אותו לילה על עברת של קהילת טריפולי, על פעולה ציונית, על גומנסיה-של-ערב לעברית, על אגודת אל-יעודי-כ"ה יהודה לטיפוח השפה העברית ועוד ועוד.

חורתי למחנה-המכוניות שלנו, ובלב התרונן משהו מופלא וקדוש, תברקר יצאנו, כמה בחורים וחלכנו לזדבע היהודי, בכניסה ל"רחוב היהודים" וצינו שלט צבאי חדש שנבקע כנראה זה עתה: אוט אוף בונדס", זוהי כותבת צבאית שפירושה "הכניסה לחיילים אסודה" — אזור שהוא "מתחן לחתום", נגשתי אל שוטר-צבאי, מבעלי הכניעים, הארדונים, האמית לו כמות בידי, ואמרתי כי אנחנו יהודים מארץ-ישראל ורוצים לנקר יהודים, נציאות מידי לבקשתנו, העיר לנו "שנדע איר להתנהג", רק אחרי זה נדע לי, כי חיילים שיכורים פריצו לכמה מבתי היהודים ואנסו שם נשים יהודיות, לבן קבעו כאן שלטונות הצבא שלט זה, ועוד סופר לנו: יחירת סולל-בונה העברית של עובדי-גמל החזונה בעיר, ארגנה בלילות שמירת על הרובע היהודי, מבלי שקיבלה על כך

מש בכיות: "למה זה לכולם שנים ולי אתם אחרי 70 נייטנו להפריש מן השנים אהר, והחלה תאניה: "למה זה קיבלו אלה שנים זאני רק אחד?" בדמעות ממש עמדו יתורים ותבעו עלבונם. אהבה יהודית חמה, עד לתתכרי בה.

סוף-סוף, לאחר שידולים יצחק מסוב לב נסתר הכל בכי-טוב, ונתפרונו לבתים. אני זכר. נמארתנו אצל משפחה שמעין, חששתי שמא אכשל בעיני דת, ועל-כן צדפתי אלי בחור דתי... לא עברו רגעים ומשפחה אחת, שנשארה למרות הכל בלי חיל-אורח, באה אלינו ונצטרפה לסעודה. פשוט, הכיאו אתם את הקדרות שלום, הוסיפו כלים לשולחן וסעבנו יחד... אכן הם רוצים לעשות שבת ביחידות".

הסעודה סעודה מליבים, לפעמים צמוד בלעיי בגרוננו כי ידעתי: מכסת שבויות שלמים הקדישה המשפחה לארוחה זו. הסעודה מתובלת בשירה ומלירות-שבת. ב. שבא אחי, הנעים ומירות בקולו הצליל, ורחב לבם של בני הבית. עליהו הקטנה, שודח לנו את "שיר הנמל" זאת "התקווה". פני האם קרנו מאושר, והיא מלמלה בערבית: "היו לי הרבה שמחות בחיים, אבל שמחה כמו הערב — לא ידעתי".

השעה כבר שלוש לאחר הצות, אני יושב במכונית הריקה ופורק את שעל לבי — במכתב, הנחורים, מהם מכוניס ככר במיטותיהם, ומהם יושבים כחור ושרים. הללו אומרים, שאין הם יכולים להירדם, שפע החוריות שעברו עלינו במשך היום ובלילה, עורר את הנפש.

עייפתי. וראי אמשיך מזור לכתוב. רק זאת אומר עתה: כל הסבל שלנו, של משפחותינו וילדינו, כל סבל הגעגועים והבדידות, מהם הם לעומת המציאות על עמנו, משאחה נפגש בה פנים אל פנים, יום-יום אחת קורא בעתנו על מה שעובר על בני עמנו שם, מעבר לימים, והדמיון נדחע מן האזנה הנודלה, נדחע ונבט מתחמק ממנה. רק כשאחה נתקל בה — ולו באפס קצה-האימה, כמו כאן — רק אז אתה מבין שכל סבלותיך, כאין וכאפס הם, לעומת יסורים אלה שלהם... או משיג אהה בישותך שיש משהו גדול וקודש מההשבויות האישיים שלך.

22 בפברואר 1943
אתה נושה בי, ובצדק. תב אני לך חוב. עדיין לא סיימתי. לספר על אותו לילה שהתארוחה בו בשכונה היהודית "גדל-ש". אמשיך ואספר: כמות סעודת השבת, נתכנסנו החיילים ומארחיהם, לבית שמעון לחור; צד היה הלבית מהתפל את כולנו. נתשיבנו על רצפת החור הגדול, שרנו

השתנה בגודל המצב: רופאים נשלחו לשם, ורפואות ואתיות-דתיות; אנשים טובים מטפלים בפליטים שם ועליה להירגע. הסברתי לה כי אני חיל סתם, ואין בכוחה של פחקה ממני לעזור. הוסיפה ובכחה, ביקשה שאאלץ אל הקפצן שלי, שאסכים כי גם היא תלך אתי אל הקצין, והוא יתן לה פתקה שהיא רשאית ללכת, בוודאי שיתן...

נראה היה שמת אלוה-הדי. עמדתי בפניה כנאשם, ליטפתי את כף-ידיה הגדומה והצנומה וניתחמתיה, והיא הביטה בעיניו שטופות-דמעי, ומשברגעה מעט ו... הנאכזבה קצת, המשיכה לספר, תוך שהיא מתגברת על בסייה חנוקה, מה עוד צריך עליהם — העשרה — המצבים הללו, רגש נקמה עולה למחלתו בכל יוותר כשאחת שומע מה עוללו להם, אתה מתחיל לדאוג באור כבד, אכזרי מאור, הרבה דברים, ויש וחולף אותך הולחור: מה קטנים ובלתי ראויים אנהו כולנו, מול האשה האומללה הזאת, סבינה אשת זכי לך...

הוספנו והלכנו עם שמעון, שנעל אותי יום את חנותו, לבקר בחי-כנסת, מהם עתיקים מאד. איוה עוני ניכס כאן מתוך הסימטאות הכתובים: לירי מאפיה עמד רבים בחור לקבל את ככרית-הלחם ומיני דבריי-מאפה שפסדו לכעל-התנור לכבוד יום השבת. עמדה שם לידה שטופת דמעות; החלוח שלה, שתי חלות בתוך תבנית-התנור, וטמה הוצאו חרוכות. ילדה יפה היתה, בגילת של כתי. לקחתי את הילדה הצדה לתרגיעה, אספנו בינינו כמה לירות והקענו לה ליר. החיליה הביטה לנו בחושך, אך כשהתחנתי לחי-ידיה את הלירות, נפעמה ונשקה לי בלחיי נשיקה מצלצלת. — אח! מה יקרה לי נשיקה זו! הרחוק בולו צהל אתנו, העומדים ליד המאפיה, עיניהם תבריקו מאושר.

תני אלה שעות מיוחדות במינן, שוטטנו בחוכות, הפנים קודנות מאושר. חילי אהר, א.מ. שמו, בחור מודוסה, העובר במכרות-החשמל, ניגש אלי ואמר: "שמע... אני רוצה פשוט לכתוב עכשיו, ממה שיש לי בלבי" ומה הכינותי לך.

בבתי-הכנסת פגשנו נשים וקטות שניקו ושפפו שם בהתנדבות לכבוד שבת. כשראנו הרעיון ברכות על ראשינו ושמענו מלמלי-כדכה אמאיותי. עמוסי דימאים חדרנו לפנות ערב לחנה-המכונית שלנו.
אחד-כך ירדנו כולנו אל השכונה היהודית שמחוץ לעיר. באנו לבית-הכנסת. עמדנו על המרפסת והשתמפנו בתפילה. הילדים, נלחצו אלנו באהבה. רבים בינינו עמדו בשעת התפילה והחליקו ראשו של ילד. כמותם ותפילה חולקו בני המשפחות. צדיקים וייתם לדאוג את הריב והגורש עלינו! בסופה של החלוקה נשארו כמה בתי-אב בלי חיילים. החלו

"הרסה", שמרכוח באמריקה, יכולה להשיג רישיון להגיע לאנז' והאם באמת אין אפשרות לאישידיטוכנות להגיע הנה? וכלום אין בנחמנו להביא מטען של קמח? אני שואל על סרטיפיקטים. ידאגי בפצותי את פי. אני מחנקי בי את מליריזתי ונעמי — כי יודע אני גם יודע, שאילו היו הרביבים בידינו, ואילו היינו אנתנו הקובעים הכל היה אחרת. אבל זאת... בכל זאת... יהודי ג'רז' — עכרתם סרטיפיקטים! עכור כלום. כי לא יושבו? לקירנאקה המדכה? אל בלימה? ויחד עם הסרטיפיקטים, משלחת שמן וקמח. ואחיות, "הרסה" ג'ויצ'ו" ומלדיכים להקמת תנועה ציונית. מהי יבואו אלה? מהי?

אני מבקש ממך: תראינא את מכתבי למי שנשאל שם דומה לשמה העברי של הסופר בודיצ'יבסקי. אמור לו, כי מבקש אני את מחלחת על מר' שיחי. כי יודע אני מה סוער לבו לעזר. ובכל זאת: עוד נסיון. עוד דרך. עוד אשגב העזרה מוכרחה להגיע בהקדם!

בודאי הלאיתי אותך. אני עייפתי. אולם כעת, בגמר המכתב, רואה אני במקפת-לב, כי לא הצלחתי לכסא גם מעט ממה שדאמה בי ונמנה שהשתי בפגישה ובפגישות אלה. העיקר — העיקר עזרה, הגיעו לפעולה. ויחד נא מנקודת-הקפתן. הן זו לנו ראשיית-גולה שנגאלת, ראשית מכתן... אגא...

25 בפברואר 1943

שואל אתה ותובע מכתב מפורט יותר על פגישה עם יהדות טרופולי-טניה ועל יהודי העיר הגדולה טרופולי. אכתוב זאככות, אם רק יישמע לי עטוי ויעלה בידי להח ביטוי לכל אשר חשתי ועודני חש בפגישה זו. אולם במחילה רוצה אני להגדיר דבר שנתמערכב אצלנו, באג, ובעיקר אצלכם, בארץ: גולת ישראל שפגשונו עד כה, היתה גולת לוב, או בחר דיוק, יהדות קירנאקה. מכונאוי הלאה, עד גבול טניה, כל השטח היה טר'פוליסטניה הוא.

בתבל זה פגשתי לראשונה את גולת-טרופוליטניה. זאומר לך, אחא: אפתעה יקרה! לא פללתי, לא שיערתי כי כך אפגוש כאן אחים. לפני שנתיים וחצי, בבאתי את גבול זאראק, היתה עלי אימת הנבר, אככות על אככות, יהדות מצרים משטטשה ונבלעה, ופרט למשפחת יקויז' בודיז'א שפגשונו במימות — הרי ככל גולת מצרים נשבה אלינו כמעט מכל יהודי, ורת נכר, וכאשר עברנו לפני שנתיים את גבול לוב בהקפתה הראשונה, הייתי כולי דודר-ציפיה לפנישתי אחים. לראשונה פגשנו, לא את היהודים כי אם את חורבות קהילתיהם. בטוברוקי, לתוכה נכנסנו עם

משיורי. הארץ המאורחים המקשוב פוערי פת ועניניהם קורנות. שרנו במתכות שירי הארץ משכבל הזמים, כי רבים מהם מוכרים להם. קם אחד מאתנו ושאל בערבית, אם יבינו אותו בספד עברית, מכל צד נענה במסכמה. סיפר להם אותו חבר על שואת עמנו באירופה. דבריו קוטעו בכפי חרישי, באארות-חורף, דבר לא ידעו על הוויה המרדום של גולת ישראל. מפינות שונות לחשו: "גורא גורא! לנו עוד היה טוב...". סיפר להם אותו חבר מה עוללו לנו שם, וכי התקחה זאאחונה לעמנו מול אימה זו היא ארץ-ישראל. סיפר כי בישוב מהלכת כיום המליחה-אם אנטכוד גולת — היטכוד יטירי", נוסף לון המקומה:

אם אשבתוך ירולילים" רבני, סיפר על המפעל בארץ, על ימי המאורעות על ישרבי חומה ומגדל, על העשיה וחורשות על החנה. לא עצר כוח לומר את כל האמת לאמתה. אמר, כי בני הישוב יצאו ברבבותיהם להגן על הארץ. במיוחד הרחיב את הדיבור על המעפילים, הטכיר, כי מפתחות ביהנו עוד אינם בידינו. סיפר ארץ עלו ועולים ויעלו יהודים לארץ תקוותם... הם תקשיבו במחיתות. עיניים שהבריקו ואגרושים שנקמטו היו כהי עונה.

כחם דבריו אמרה במרירות, אשה זקנה לשמעון כי לא הכל הבינה. שמעון קם, ותרגם את הדברים לערבית. כחום דברי המרגום סיפר שמעון על גולת ישראל בטרופוליטניה. סיפר על הסתודת "אליעזר-בר-יהודה", על פעולות ציוניות, על עכר מפואר של חרבות והשכלה; על גימנסיה-של-ערב בת שבבים הלמרי, עם מורים בהתנדבות על הדי ציבור ערים. נספר על ימי-מלחמה, ניהוק מן העולם, רדיפות; על הגזירה לפחות הגויה בשבת, על הקאתם של זכלות נכענים, שנעשהו בראשי-חוצות, לעיני קהל אלפים; סיפר על שליחת יהודים למחנות-עבודת, על השפלה ורדינו, על הונכות השטניה לרכו את כל יהודי טרופוליטניה במחנות-דייכות בטונים. הוסף זאמר: "אבל כשאנחנו שומעים כעת מפיהם, תחיליים, מה שנעשה לנו היהודים באירופה", ימלא את לבנו יגון קודר על גורל עמנו, נחמד כעת לגורל קהילות-ישראל בטניה", ומשטיים את דבריו עמדו הכל על רגליהם, פנו מורחה, וירושלמה, ושדו את שירת "הקהלה".

עד כאן רשמני הפגישה. אולם עם החוויה המטעירה, מנקודת כמה מחשבות: הקהילה מונה עשרים אלף נפש. נציגי הקהילה, שמלנו לפנים על-ידי, השלטונות המקומים, אנשים אמורים הם. מי יודע אם עונים הם לתביעות העם? ברבות היהודי שורדים עונג, רעב ומחלות-עצביים במידה מבהילה. "הרסה" ג'ויצ'ו" היו יכולות לחלל כאן נפלאות. כלום אין

כתרד"ץ. — ובירי הכתורים אמנים, כיתרתו, בעיניים הכהה ברק. התפעוני התרוסס, כמו חפץ כי חוקף ושומה עליו להילחם. הבריה עצמו מסביב, בעינים ברק-מתחות של ששור-הקרב, הוא, הצפעוני, חלוק מפורל וחלקו מזוקף ושיניו תוססת, סינו האחר: "אתו משהו עם ירית?" אולם באותו הרד"ץ קפץ נוגה-העינים קדימה, ובהמלומה אחת באבן שבידו רוצץ לו את הגולגולת. ההבריה עצמה סביב פני-הצפעוני והסתכלה, דומם, והוא, נוגה-העינים, זה ששהגיע הזואר יסתלק לצדדים כנווה, זה שפותרת-העמון על המועת בפולין כמכוות-אש תן לעיניו — הוא גמל, הרים אבן וקלע בראש שנית, מה דאת הוא כשאנו ראינו רק צפעוני מאריך לוב? עורד אנו עומדים דוממים לאחד המתוחות, אמר זה, נוגה-העינים: "אולי היה כנכנס-של צפעוני-ה-על-קורס", הרי גודדים את הששת, ולנו, הויילים העכדים, לא היו נותנים לגשת, אחתו היינו חייבים להביא את האבנים לחדקים בוג... ולא אחק איש ל-הלצתו" המרירה של נוגה-העינים, עיני כולנו נעשו פתע נונות ועוד משהו אחת, מכרסם לאחדונה בנפש, שמעמם על מנוות-הדרכו באלה-ירי שנשארו שלמים וסגורים עריין, לאחד השחרור, הנה שחררו גולת-ישראל, ואין במה לקרקר את הזמת אי-ההבה האנושית וקירות האטמוס, והדבר הותך בלכות כחולי.

למה אלאה אתך בדווי, המצט לך אשר לך? תבה ואספר לך על משתו טוב ביהדות-הנהגים העבריות מופיעים עמוני היילים, מופיע "החיל העברי", מופיע "עיר-המזרח" ומסעו ומפעוים" ועוד ציתונים בהיות-היהם, והנה עשינו עכשיו "מאלי של בירורים", והצלחנו להקים עמו משותף למה יהדות נהגים הפועלות כאן, שמו יהיה "גיב החייל העברי", יתכן ויצטרפו אלינו גם יתרם, מעט נחמה.

ובשש המעשים הטובים: ייסדנו בעיר זו שלידה אנו חונים, בית-ספר עברי, כל ילדי הקהילה הקטנה, שח להם שנים שהם בטלים ממורה, לומדים בבית-הספר שוברינו מורים בו, גם את קופות-ההיסכון של האגוד בצורה גואחד, וגם מעט עזרה ליהודים משחרורי מנתות-הדינות ייתכן ונסדר, אכן, מעט נחם במרירות זו שבה אנו שקועים.

קבלתי את מכתבך עם ציור הכרוש — שי לחברי הצעיר, חבר זה אינו אחי כעת, אולם גם אילו היה, הייתי מבקשו לחוד לאבא על

כיבושה הראשון, יבולנו רק לשהר את בית-הכנסת שחולל ולקיים בו תפילת-שבת, יהודים לא מצאנו בה, וכשפגשו בהם לאחרי-מכן בדרנה ובכרצ'י, מה דהפתענו למצוא מוחת לחרבות וחלואת המלחמה, לך יהודי נרגש חם, ומן קצר אחר-כך נטונו והקפנו במצור, הפעם, כשהתעמקנו לחודר לתוך שטחי ה"נהישים", פגשנו בכל מקום את חרבות הקהילות היהודיות, בכאב, נוכחתו לודעת כי היתודים שילמו מחיר יקר מדי בעד קבלת-הפניה והרגשת שערבנו לנו לפני שנתיים, כל זה אני מקדים ומספר לך כדי שתביני מה הופתענו באשר פגשנו קהילות-ישראל שטרם גורשו; הם סבלו קשות, אולם נשארו במקומם, את להם היחה צפויה סכנת גירוש למנות-דיכותו בטונום, אולם הנהגנום לא ציפו להתקפה כח לחימה-וההכנות לא נסתיומו, עוד לפני טריפולי, בהומם, פגשנו ביהודים, ומיד, עם הפגישת, הציגה אותנו אחרת-אחים והציגה אש-קדושה בלב.

מהלך הייתי נבוך ונרעש ושואל את עצמי: מניין להם להודי טריפולי, מה שאבד להודי מצרים, וכל אחסא בלשוני — ומה שחסר לפעמים גם לנו הישובים בציון? מניין האחוה היהודית? מניין השמחה והרגשת דאשיר במגישת עם אויבם? מי הוא אותו צדיק אשר זרע נאן כל זאת? מי חתך גולה זו באהבה לעבדית ובצמאון לארץ? —

3 במרץ 1943

לקרא מכתבך אני חש מה דלה תרומתו במאמקי הנפשי, לעומת זו שלכם, השוכנים בתוך הארץ, ייתכן ולא כנתי לכם ממרחקים, אך זאת אומר לך, אחת: הכל יחסי הוא, אחם, מקנאים כנו, על פי אנו בתוך הפעולה, על פי "גיתן לנו לגלות את יכולתנו — ולגלות את כל להט הנפש בענין, ואנו בכללם, רגש אי-סיפוק אובל בנו כל הרגשת טובה, כשאנו רואה כל יום את הטאנקיסטים וישובים במרומי הצרית, כשהם שייילד" מוכיל אותו ואת מבצרו הלוהם אל הקוויים, ואנו החייל היהודי חייב להישאר בקו שני, ולספק לו את התחלשות, הרי שחרפה צורבת אחת, הגם שידוע אני שלא לי התרפה, כשאני רואה חורים וסגאלים נעים במכותיה משוריינות לקווי-האש, יודע אני שרק מתוך תשבור-אורח אני כמותם ויודע אני שטובים אמתנו מהם לפעולות אלה ואין נותנים לגשת, אין נותנים, אני נזכר בתמונה מן המרכיב-המעברי: — — — החבריא נעקה לקריאת הצווחה: "צפעוני?" — יאכן, מאחורי גוש אבן נח לו הצפע, דומה היה כמי ששוקל אנה להימלט.

לשלוטות-הכיבוש לפתחו בעיות של האוכלוסיה אאזרחית וכי, לבסוף עלה על בימה, מטורדת בטעם, ילד כבו אויב-עשרה ואמר: "ילדי בית-הספר בבנגאוי יגישו עתה תוכנית-פורים לחיילים העברים. לאור שלוש שנים של ביטול-הורה תקום שוב בית-הספר, והיום מלאו שלוש שמועות לקיומו. על כן תהיה גם תוכניתו קצרה וצנועה. אולם ידעו החיילים כי גם המעט הזה מוגש להם באהבה והוקרה. שייפורים לחייל העברי, מאת הנוער העברי בבנגאוי!"

משתורם המסך היה רגע וחשבתיו שאני נמצא בנעו, בהצגת בית-הספר או גוד-הילדים שלנו. הוצג מעורבו, שחובר בירי חבר שלנו מורה: ילדים משחקים בתוך משחקי-פורים נכנסת ראם ושלוחת אותם לישות-הילדים ממשפחה על גבי פצצות-גז-בזבזים. האנר דונר

אפולרית. ממול פסתמנים חרים, הרי הגליל (תפאורה שצוירה בירי חבר שלנו) מאחורי הקלעים נשמעת שירה נפלאה בקול אשה: "יש מנגינות כפי חלילי" (המתמרת, אשת ראש-הקהילה היא וקול נפלא לה. חייל-מורה למד אותה כמה משירי הארץ להצגה, מבלי שתדע מילה עברית אחת). היא שרה וחיילים ישיבים: והנה נכנסים ובאים יליים מארץ-ישראל. ענפי-דקל ביריחים, מצחיות בראשיהם ועל כל מצחיה — שם ישוב בארץ. הם נתקלים בילדים הישנים, שואלים: "מי הם אלה?" ותלדה המדולה שביניהם אומרת: "אין לא מכירים, לילדים אחינו הם, ילדי-הגולה הנרדפים בירי צר. הן להם אנו מחכים בכל-היציבים, כי יבואו אלינו ובנו אנו יחד את מולדת-האבות". אחד הילדים שואל במרירות: "ככל דור ודור קמים עלינו בגולה המניים להשמידנו. למה לא נקח את ילדי הגולה ונביא אותם ארצה, והיו עמנו ויישב להם?" — ושני עונה: "לאט לכה, ילדים. סגור השער ולא בירינו המפתחות לפתח. אולם בנו נשבבענו, אם לא ימצאו ילדים אלה במהרה בית אצלנו בית בארצם, בהרי-הגליל החלו (מצביע על תמונת הנהלים) וכשדמות יודעאל לא בשקום, ילדים, ולא נגח על אם תשוב שארית-הפליטה לארץ מולדי-תנו?" ו"לדי-הארץ" מתחילים לשיר: "אנו באנו ארצה, לבנות ולהבנות בתנו" לירי עמד אחד הנהלים לשיר: "אנו באנו ארצה, לבנות ולהבנות — פתאום לוחש ילד: "ש... ש... הם מתעוררים? ילדי-הגולה מתעוררים?" ואז דועך רגע וזאור, וילדי הארץ — נעלמים בשקט מן התימה. הילדים "הולשיים" מתעוררים משפספסים ציניהם ותוהים-שיאלים: "מה זה, היכן הילדים מארץ-ישראל?" נכנסת האם, החילדים מספרים לה כי ילדי-הארץ בקרו אצלם, האם תרהה ותמהה והם עומדים על דעתם

הצויר, והיא היה בודאי מסבים לכן. תליתי את הצויר על הקיר ולכל הכרי אני צריך לספר עליך על הכריד ועל בית-המולדת.

ומאור שמותי למכתבך — והיודעת את למה?

במים האחרונים ביקרתי בביית-הספר עברי שאנו, החיילים, יסדרנו בעיר המסובת, יש ולבי מתמלא גאווה על המעשה הזה אשר עשינו.

היש עוד חיילים בעולם שעשו כמעשה הזה?

בעיר הזאת היו חושבים יהודים רבים, אבל רק שרידים מועטים ניצלו מילי האויב. רבים הגלו מהם שנרצחו, פגשו את הילדים ברחו-בות העיר והם חיוורים ורחושים מסבל ורעב ולבנו כאב למראם, ככל שילש-שני. למעט כבתי-ספרי באנו אל אחינו היהודים ואמרנו להם: "אנו רוצים לפתוח בית-ספר לילדיכם", לכה פעם משמחה. תיפשונו ביהדות העבריות חברים, אשר לפני לכתם לוצבא היו מורים, וכל פתחנו ביהדות עברי בגולה, שנגאלה מצפוני האויב.

והילדים, כמה מאשרים היו לחזור אל הלימודים! תחילה היו הקטנים בנייהם מפורים מפנינו. הם התחילו לדאת כלובשי מדים — רוצחים, הן כאלה היו החילים והמונים והאישלקים אולם עברו ימים אחדים, ואפילו הפועטים ביניהם ידעו, שלא חיליים-רוצחים אנו, כי אם חיליים-אחים, והם שמתים בנו ומתקפים עלינו באהבה.

בביית-הספר לומדים חצי יום, מן הבוקר עד שעת הצהרים, בשעה עשר מנשיים בביית-הספר ארוח-לקלה, הפרשנו חלב משומר בקופסאות מן המנה שלנו, והם סוכר, ריבה, מרגרינה ותה, וגם קמח ללחם לבן, והילדים אוכלים ארוחת יסודית אחת ביום, שסידרנו להם.

וכשאני מבקר בביית-הספר ורואה בשבעים ילדים וילדות — ועינים להם גם עצבות וגם מאושרות, מתגעגע אני אליך ואל רון וגיורא...

21 במרץ 1943

— באחד ממכתבי ספרתי בקצרה, שייסדנו כאן בית-ספר עברי.

כל יהודיה הקרשה בחור אחד לחרואה, בסוף"ב ארבעה מורים.

מקן שלושה שבעות לקיים בית-הספר, הכינו הצגת-פורים הזמינו גם אותנו, והחילים, ההצגה נערכה באולם של הבנין הפאסיסי, אותו בנינו, אשר ברחבה שליוו הועמדו שורות של יהודים מוכים, בטרם גורשו למתחלת-ליבתו. האולם היה מלא עד אפס מקום, בירד ראש-הקהילה, דיבר עברית ודברין תורגמו ל... אנגלית, אחריו קם הקולגוץ האנגלי, מפקר האיוור, ותאם אף הוא, דיבר בשבת היהודית העברית, שעורר

כתוב אני אליך ממקומי החדש* לפי הכתובת חבין היכן הוא. יפה המקום עד לשכרון. עצי האזדרכת פרחים בו עכשיו וריחם משכר ומעורר אסוציאציות של ערבי-אליב בנעף. עת פרדסי הגדר בעצם לפלובס ובושם פרחותם. ואלו מלשם כך כה גדולה מועיקת המרדוק מן הבימה? ואלו לא רק בשל כך. כל עוד הייתי מתקדם ומתרחק מן הבימה היחה זו אותה יבשותי, בכל מקום פגשתי ביהודים. ולשפה הערבית עמדה לי בכל נדודי. והרגשתי עצמי קשור לארץ, לאוור, גם בשפתי. הפעם, הדרגשה היא אחרת. אלם-לשון. שפת המקום ורה. אין יודע כאן ערבית. יהודים אין. בפעם הראשונה בחיי נקלעתי למקום שבו אני נטול-לשון. כל-אשונה-במקלתי-במחשבה-חדשה. בנה שונה ורה. אין יודעים כאן יהודים מל דם. באנגלית רצוצה (בשפה זו אני מנסה לשוחח) שואלים גם אם יהודים מושבים הם באיי יפאן...

רק נחמה אחת ישנה, מוחשית ומתרוגנת בדם: הקירבה לחוף תנונה אולם גם בנחמה זו נמוגות טיפות-ספק; זאם לא מנצחנה הרהרות הרעות הנשבות מארמון-הנציב ברושלים ונותרת עלינו לכל ניראה? הן חתמן גם תויות-קיצים כה, שאחה תראה את החוף מנגד וביום שידובר בו תהיה תקוע על מקומי, מבלי שתחוב לתת את גופך גשר לעבר...

וספקות-פחדים אלו מבריסמים ופה. אי. נזכר אני כי בשכבר-הימים היו עינינו נשואות אל אי, אל קבוצת ארים שבלולוננו הפכו עיים. והיה הלב מקרין נוגה-זוהר סביב אותם והאיים הברזיטים. בשכבתנו היו או בני האי החזוקי. דומם היו עומדים בתור לקבל את הזואר בהגיעו משם. ואתה היית מביט בה שפתה את המעטפה, נמלענן ואמר בקול חרישי: "אשתי וילדי נהרגו בהמצצה". וזוהר לוחי יום-יום כמה נמעצמו אז אותם בתור-ידיאלי בעיניך; ואחר, בהיותנו נאבקים על יבשת זו שלמה, היאבקות מרה ורבת-אכזבות, שוב היו העין והאוזן חתרים לראות את האי בלב ימנו והוא בלתי-בת. אף הוא בכל המבליק" המרמני. והנה היום עצנו במפרצו של האי. מסביב ניצבו נשים וילדים ופניהם קורנים אל השיירה שהגיעה וירדים ומסתחות מתנופפות באהבה ושמתה. האי חוגג את בוא השיירות. את המרת המצור האיום.

וכשחזרנו למפוצה העמוק זיהפה של מאלטה ועמדנו נפעמים על סיפון האניה — נמרפק הלב ונהה אחרי מחשבה זו: זאלי, שתייה במצור ומסדה מאלטה.

כתוקף אחת אומרת: "אמא, תם היו לאן הינו. גם שיר שרר לנו. גם שבועה נשבעת, כי יבאנו איתנו לארץ-ישראל במהרה. כן אמא, כן". האם אומרת: "אין זאת כי תלום תלמתם, ילדים, תלום יפה הוא. תלום קרוב". תלום על ארץ-ישראל. אכן, מחכים לנו ילדי הארץ. ואתם, לימדו יפה את שפתנו והיו חוקים וטובים. מל יתן וכשנה הבאה נהוג כולנו בציון ובירושלים". והיא שואלת: "ואת השיר, ילדים, התוכרו? — והילדים עם האם פוצתים בשיר: "אנו באנו ארצה, לבנות ולהיבנות בה?". והיא נא, ללא הכוונה, ללא הוראה, קם פתאום כל הקהל על רגליה המטביבים והתודים והחיליים אתם, ובסערות-לב פרוץ. דשירי על הבימה ובאולם: "אנו נבוא ארצה, לבנות ולהיבנות בה". רגע עינינו-בשם. וכשנוצקו תאורות באולם בושו רבים בינינו לשאת את עיניהם, בשל הזמעות...

התוכנית נמשכה ונמשכה חיללים וילדים לסירוגין. לכסוף עליו כל תלמידי בית-הספר על הבמה, ניצבו מול החיללים שבאולם, ושירת "התקוות" פוצה בעוז ובהתלהבות. אומתי שדתי כך את השירה הזאת? אמש ישבעתי עד תצות והקשבתו לסיפורי נער אחד אשר אהנה, אבישי. שמו. נער חמני ערלי נפש ומפליא לשיר. סיפר לי על עברו ועל חייו. הוא נתייחס מאביו ונמלגלג לחל-אביב כסבל וכממכר שורדכי-נעלמים, כרבים אחרים. יום אחד פגשה בו בחורה במסערה הקואופטיביזם, בחורה מנעו, מדריכה בנער-הצעיר. וכנסה עמו בשיחה ומשכה אותו למעורין הנער-הצעיר. תנועה זו הצילה אותו. וכך נחלגלג למוסד-הינוכרי ומשם הלך להכשרה, לקבוצה בעמקי-הירדן, וכיום הוא בצבא. איזו תנועה יקרה היא תנועת-המבורה שלינה, תנועת הנוער העובד!

ליל הסדר. שעת תצות. האמת היא שגשגתה. כל המבוללים שייכורים הם, מתקפטים, מתמשקים וכופים, כילדים. העצב עסף חלילה רבים מאתנו. את המסדר" סידרנו בחזק, בחצרנו של איכר איטלקי, לאור ירח מלא. אטור היה להעלות אור. הדבינו לשחת והרבינו לשיר. ישבנו קבוצת-כחידים גדולה שזה להם כבר המסדר" השלישי מחוץ לבית. והערינו נפשונו בשירת געמועים עד כלה הנפש...

של החיה הרעה ושם, במאורחה, להכותה מכה-מוות. ואז, אם נכה את החיה הרעה הזו ששמה גרמניה-הנאצית עד שלא תוסף לקום — נשוב כולנו ארצה. אז נצא, בני לטיול ארוך בארץ. ואת תכניני לי ליום באי חולצה לבנה במחסן ונצא לשוטט יחדיו. כן?

18 במאי 1943

...ערכ ההפלה סרתי העירה, כרי להפוך מבני משפחה לזון אחם קשרתי קשרי רעות ואהבה. האב הוא יהודי חכם ופיקח. הבן, צעיר גבוה, והאם, שאחיה אני מדבר ערבית, היא "א אידישע מאמע" טיפוסית. לא רציתי לספר להם אנה אנו מפליגים, כי אסור לנו לספר. אמרתי,

בי יחכו שניסע בקיבוץ ואני חושש שבגלל סודדותי לא אכיל לבוא ולהי-פודי. על-כן רצוני להיפחד מהם כעת. האב הבין ואמר: "אנחנו יודעים שהייל אחא ואסור לך לספר, ומכנינים שתזוון בקרוב". ניגש והוריד מן הדלת הפונה למטבח את המזונה, השיטה אלי ואמר: "קח אותה אתך לדרך. ככה לזית לנו. שמור את המזונה הזאת והשם ישמור אותך מכל רע. מי יתן ומיאו להודות איסליה את השמחה הגדולה שהבאתם לנו במריפולי". היתה פרדה גרשית. נשקתי את ידה של האם ושיקתה בן. והאב חיבקני וברכני. מתי אשוב ואראם? והיזון להם לעלות לארצנו?

19 במאי 1943

מכתבך, מכתב היילה, שימחני וציעוני כאחד. המיאור הנפלא שלך על ארצנו באביבך עורר בי כאב-געגועים עד לחחושה פיזית. כבר למעלה משנהיים חצי שהגני מחגלגל בברי, ושמונה חודשים עברו מאז הייתי בחופשה אחרונה בארץ. וילדה לי, בת עשר, הכותבת מכתבים מלאי געגועים, וכן לי בוד-שש המכתב לי מכתבים בידי אמה, והוא שואל בתחומות עיקשת: "למה אינך גומר כבר עם הגרמני הרע ותזור הביתה", ועוד ילד שלישי, פעוט כן שלוש גולד כשהייתי כבר במדי הצבא, והוא כמעט שאינו מליני, ואף הוא חובע מאמא: "גירורא רוצה אבא כמו לכל הילדים, ופתאום בא מכתב כשליך, מגולל את ידיעת חיינו שם ומערטל אותה פקעת הגעגועים, שאני מנסה עליה בוילון עיבה של חומר הדבי שנינה. וכל חחשבי שמרעם אני על כי עוררת בי במכתבך געגועים לאחד. חלילה.

175

לאש האיוב חלשים ארוכים כנצח, הפך לאי המטיל מצור על הצרים עליו. נפנוף ידו של טייס המסיפטיברי" שהנפיר טוט מעל שיירת האניות היה כאשור למחשבה זו, וטיסתו הנחפזת לשם, אל חוף אירופה הספור כל-כך, היחה כדמו וכאות לבאות...

— בטרם הפלגנו הנה, עוד הספקנו לחזק את האחד במאי. ולמרות שאנו, אנשי תנועת העבודה, הנה רוב מחלס ביחידה, לא רצינו לבקש על יחידים זה שהוא אולי למורת רוחם. לכן נתכנסנו בצל חודשת אקליפ-טוסיים, כפינת משק איטלקי, והגנו. בלשי החולצות הצבאיות הכהיקו פדתי פוג אודומים שקטפנום בשדה, והתחזקנו עם הזון האדם העובד... רבה החרדה לגורל הבריים שהפליגו בקצה שייחתו באניה. על שפתי מרשטים שמות יקרים, שאני חרד לשמוע עליהם. אין יודעים כאן מהו היקף האבידות ומי ניצל.

פי אייר תשי"א (14.5.43)

ילדותי;

הנה תכבלי מכתב מאבא, עם פולים, והבולים כה יפים. והיה זה לך לסימן, כי שוב נוד אבא ונמגלגל למחזקים. וכיוון שבני ובניך מפריד כעת ים גדול, הרי שהגעגועים הם עזים יותר מתמיד.

אני נמצא על אי, משונה הדבר לחיות על אי. אולם אין אני רובינודי-קרונה ואף בפריים אוכלי-אדם לא נפגשתי. אבל הפריים אוכלי-ואדם אינם רחוקים ממני. מאור לא רחוקים. הם נמצאים בחוף הסמוך. וקרוב הוא החוף מאוד. אותו מוחק כמו ממעון לאשדות-יעקב, ואולי קצת-קצת יותר. שם נמצאים אוכלי-האדם הנאצים, אוכלי עמנו. בלילות יש ואנו שומעים את רעמי התפצצות הכבדות שטיסונו מפציצים שם. שומעים זאת רק כשהאוויר שקט, ורעמים אלו נעלמים לאוזן במחסיקה טובה ומענגת...

יש פה מפריצי-ימים נהודים והכל יפה להפליא. אך שמחים ומאושרים נהיה לעזוב את האי היפה הזה ולהגיע לאוכלי-האדם ולפגוש בהם פנים אל פנים. אולי עוד נצליח להציל מילידים האויריות את שרידי אחינו. ואמנו נכה בהם; רואה את, בשולחתי בחופש האחרון, לפני חצי שנה, הייתי עצוב במקצת. אז הגיעו האויבים לשערי מצרים ואיינו על ארצנו. מה כאב לי אז, במינים ההם, לעזוב את הארץ ולהיות מחוץ לגבולותיה. אבל אמתו הכינו בהם, רדפנו אותם עד טונים. הנה כבר נגמר הקרב בסוגים. כל אפריקה סוחרה מאוכלי-אדם. וכעת עלינו להגיע עד המאורה

174